

УДК 371.13

Пехота О.М., Миколаївський державний університет

Сучасні підходи до педагогічної підготовки вчителя іноземної мови: концепція, зміст, модель, перспективи розвитку

У статті висвітлені особливості педагогічної підготовки вчителя іноземної мови. Розкрито зміст роботи педагогічної кафедри факультету іноземної філології в умовах переходу від масово-репродуктивної до індивідуально-творчої педагогічної освіти. Показаний досвід реалізації технологічного та особистісно орієнтованого підходу в процесі викладання дисциплін педагогічного циклу. Стаття адресована викладачам педагогічних кафедр університету, а також магістрантам, здобувачам, аспірантам.

The article examines the peculiarities of professional training of a teacher of a foreign language. The contents of work of pedagogical department of faculty of foreign languages in conditions of transition from general-reproductive to individual-creative pedagogical education is covered. The operational experience of realization of technological approach to teaching pedagogical sciences is shown. The article is addressed to teachers of pedagogical departments of the University, magister, post-graduate students.

Пехота Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічних технологій та педагогічної майстерності Миколаївського державного університету. Коло наукових інтересів – особистісно орієнтована підготовка вчителя та її технологізація.

Аналіз тенденцій і протиріч розвитку педагогічної освіти за останні роки виявляє парадоксальне становище: підготовка вчителя до педагогічного процесу в школі, що здійснюється всередині педагогічного процесу у педагогічному ВНЗ, не приносить задоволення ні студентам, ні викладачам. Її мета, зміст, структура й організація не відповідають не тільки завтрашньому дню, але й сьогоднішньому, а також самій сутності педагогічної праці. Педагогіка як навчальна дисципліна, що уже неодноразово відмічалася, не сприймається студентом, не є для нього особистісно значимою. Професійна творчість не сприймається студентом і як цінність, як засіб професійного становлення і розвитку. Ще більше посилюється ситуація в умовах сучасної реформи шкільної освіти, переходу її на дванадцятирічний строк навчання, новий зміст і принципи роботи, більш демократизовані світові стандарти.

Разом з тим, всебічний аналіз теоретичних наробок останніх років, спрямованих на реформування вищої педагогічної школи, дозволяє стверджувати, що накопичений значний потенціал ідей. Втілення їх дозволяє кардинально перебудувати підготовку майбутнього вчителя іноземної мови, і в першу чергу – її педагогічну складову.

Професійна підготовка вчителя іноземної мови також переживає етап концептуального переосмислення, пов'язаний зі зміною методологічних основ освіти в цілому. В підготовці вчителя на сучасному етапі накопичилося багато протиріч і нерозв'язаних завдань, які належать тільки їй. Одним із них залишається протиріччя між суспільними інтересами і цінностями (загальнолюдськими, державними, національними), які офіційна система освіти вимагає вважати обов'язковими для здійснення педагогічної діяльності, й індивідуальними інтересами, цінностями вчителя (В.Й. Лутай). Це вказує на необхідність збільшення індивідуально-творчої і практико-орієнтованої направленості педагогічного процесу. В основу процесу підготовки вчителя іноземної мови не поставлена його особистість і творча індивідуальність.

Важливим джерелом розробки і затвердження у вітчизняній педагогічній освіті особистісно орієнтованої підготовки вчителів є порівняльні дослідження теорій і досвіду освіти, що розвиває, в міжнародному освітньому просторі. Особливо актуальним у сучасних умовах побудови національної системи освіти в Україні стає дета-

льне вивчення інтеграційних процесів у галузі педагогічної освіти на європейському континенті, в США.

Аналіз офіційних документів, доповідей і проектів дає можливість стверджувати, що на реформи педосвіти наприкінці 80-х – на початку 90-х років у європейських країнах значно вплинули ідеї розвиваючої освіти (Л.П. Пуховська). В цілому, історія розвиваючої освіти в Європі нараховує п'ять десятиріч, але тільки на початку 80-х років її ідеї стали використовувати у підготовці вчителя.

Велике значення для створення нової концепції педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови мають ідеї навчання, що розвиває і виховує (І.Д. Бех, Л.С. Виготський, Л.В. Занков), особистісно орієнтованої освіти (В.В. Сериков, І.С. Якіманська), розуміння професійного становлення особистості як умови її самореалізації (С.Я. Батишев), концепція розвитку і виховання особистості як процесу її саморозвитку протягом життєвого шляху (К.А. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв). Це дозволяє розглянути проблему педагогічної підготовки фахівця з іноземної філології з точки зору переорієнтації всієї системи на професійний розвиток і саморозвиток конкретного студента, його професійних інтересів і потреб, створення умов, спрямованих на розкриття і розвиток загальних і спеціальних здібностей, позитивну самореалізацію як у навчально-пізнавальній, так і у майбутній професійній діяльності.

Таким чином, педагогічну підготовку майбутнього вчителя іноземної мови, викладача дисциплін філологічного циклу можна реалізувати повніше, якщо її **головна мета буде полягати в орієнтації на професійно-особистісний розвиток, виражений перш за все в його здатності до постійного збагачення своєї духовної, фахової, педагогічної та професійної культури в цілому.** Даний процес повинен здійснюватися з урахуванням основних стадій становлення особистості як суб'єкта діяльності (адаптація студентів до нових соціально-педагогічних умов навчання, становлення активної позиції того, кого навчають, самовизначення), шляхом насичення гуманістичним змістом традиційних курсів психолого-педагогічних дисциплін на факультетах іноземної філології університетів, зокрема педагогічних.

Для реалізації перелічених ідей і принципів в Україні розроблені державні Концепції педагогі-

чної освіти (1999 р.) і програма “Вчитель” (2002 р.), які є логічним продовженням наробок у теорії та практиці вітчизняної і зарубіжної педагогічної освіти в 90-х роках. Їх метою є створення державного механізму, який повинен забезпечити умови для повноцінного функціонування системи педагогічної освіти і якісного виконання вчителем своїх професійних функцій як продуктивної сили суспільства відповідно до потреб його розвитку.

З нашої точки зору, підготовка вчителя іноземної мови поки ще є знаннево орієнтованою на шкоду формуванню професійної індивідуальності вчителя, вона не стимулює його саморозвиток. Педагогічна практика студента не організовується як середовище для самоактуалізації особистості майбутнього вчителя.

Сьогодні головним напрямом роботи педагогічної кафедри факультету іноземної філології університету є перехід від масово-репродуктивної до розвиваючої, творчої й особистісної освіти, що створює умови для виявлення і формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя.

Сьогодні різко зростає значення педагогічних кафедр на філологічних факультетах. На базі традиційних створюються **інноваційні кафедри** – педагогічної антропології, педагогічної творчості, основ педагогічної майстерності, педагогічних технологій, соціальної педагогіки, проблем вищої школи, професійного розвитку вчителя та ін. Це не є випадковим, а віддзеркалює об'єктивно існуючу закономірність – зміни сутності і функцій педагогічної підготовки.

Педагогічна кафедра факультету іноземної філології виконує на факультеті системоутворюючу функцію в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Її призначення полягає в тому, щоб:

- ознайомити майбутнього педагога (вчителя і викладача) із закономірностями розвитку особистості на різних вікових етапах її становлення;
- організувати освітній простір, в якому студент має можливість оволодіти знаннями про педагогічну діяльність, уміннями і навичками даної діяльності, активно професійно в ній розвиватись;
- створити педагогічні умови для того, щоб педагогіка усвідомлювалась і приймалась майбутнім філологом не тільки як навчальна дисципліна, але і як наука, мистецтво, фундамент для побудови авторських систем, створення особистої педагогічної концепції;

- допомогти студентам розібратись з власним “Я”, співвіднести його з вимогами, що висуваються професією.

Педагогічна кафедра факультету іноземної філології сьогодні стає **навчально-науково-методичним центром, творчою педагогічною лабораторією** як для підготовки майбутнього педагога-філолога, так і формування сучасного викладача факультету іноземної філології.

Особливий дослідницький інтерес представляє комплексне вивчення закономірностей і принципів неперервного загального і професійного розвитку вчителя нового типу, якого характеризують потрібність і здатність бачити у формуванні особистості людини, що зростає, головний смисл професійного життя. Такий педагог не “викоринює недоліки і вади”, а, спираючись на позитивне в особистості вихованця, бере участь у визначенні стратегій і тактик його розвитку. Вчитель іноземної мови повинен знаходитись у неперервному пошуку нестандартних підходів як до викладання іноземної мови, так і до особистості учня, яка постійно розвивається. Він має бути здатний не тільки чітко і науково обгрунтовано діяти за зразком, але й постійно вдосконалювати **індивідуальний стиль викладацької діяльності, яка все більш стає сферою практичного людинознавства.**

Як курс “Педагогіка”, так і педагогічна підготовка в цілому нарешті повинні стати контекстними в істинному значенні цього терміна. Практичне здійснення такого підходу вимагає:

- урахування реальних психолого-фізіологічних можливостей;
- професійної підготовленості студента педагогічного ВНЗ до майбутньої навчально-виховної діяльності;
- урахування контексту його життєвої ситуації.

Викладання дисциплін педагогічного циклу слід перевести з площини освіти студента у сферу створення умов для **виховання творчої особистості майбутнього викладача іноземної мови, яка свідомо бере на себе відповідальність за свій існуючий і майбутній професійний розвиток.**

Психолого-педагогічний цикл дисциплін необхідно реалізувати на базі діяльнісного підходу, але акцент повинен бути зроблений на формуванні засобів особистісно-професійного самовизначення.

Професійна діяльність учителя полягає в постійному рефлексивному аналізі педагогічної ситуації, розумінні контексту як власних дій, так

і дій іншої людини. Розвинута рефлексивна здатність повинна бути відмінною рисою педагога-професіонала, а це вимагає глибокого знання особистісних особливостей дитини і дорослої людини, її індивідуальності.

Серед головних тенденцій удосконалення педагогічної підготовки вчителя іноземної мови слід виділити як провідну – особистісно-розвиваючу її направленість. Педагогічна підготовка розглядається в межах понять “суб’єкт”, “свобода вибору”, “розвиток”, “саморозвиток”, “унікальність”, “діалог”, “засоби і форми самодетермінації і самореалізації особистості вчителя”. На жаль, парадигмальні зміни в освіті в цілому поки ще не виражені в конкретних діях викладачів педагогічних кафедр факультетів іноземної філології університетів.

Сучасна концепція педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов передбачає зміни її пріоритетів:

1. Специфічні цілі: актуалізація і розвиток особистісних і суб’єктних функцій індивіда.
2. Зміст, в якому освітній стандарт органічно поєднується з особистісним досвідом того, кого навчають.
3. Технології, що забезпечують затребуваність особистісних функцій і особистісного рівня самореалізації індивіда.

Центральним положенням особистісного підходу є новий погляд на особистість студента і викладача педуніверситету. Він включає такі основні позиції:

- особистість студента є унікальним явищем, тому вона заслуговує на повагу (навіть якщо не є зразковою);
- особистість, як студента, так і викладача, її професійний розвиток є метою педагогічної системи університету;
- студент є не об’єктом, а суб’єктом психолого-педагогічної підготовки.

Провідною ідеєю при переосмисленні педагогічної підготовки є ідея активної ролі студента в розвитку його особистісних і професійних здібностей і якостей, тобто примат “суб’єктності”, високий рівень розвитку суб’єктивного контролю. Педагогічна підготовка повинна бути в більшій мірі розвиваючою, саморозвиваючою і персоналізованою. Її реалізація повинна забезпечувати вільний стабільний професійний розвиток майбутнього вчителя.

Програми з дисциплін педагогічного циклу повинні мати розвиваючий характер, а для цього вони повинні:

- бути направлені на максимальне задоволення інтелектуальних, духовних і професійних запитів як студента, так і викладача;
- бути орієнтовані на розвиток їх педагогічних здібностей і педагогічного мислення;
- враховувати особливості функціональної асиметрії головного мозку того, кого навчають;
- формувати педагогічну направленість особистості;
- враховувати особливості впливу акцентуацій характеру студента на продуктивність майбутньої професійної діяльності.

Дуже важливо відмітити, що вже з’явилися перші спроби смислового уточнення назви і змісту основного педагогічного курсу, що читається, – “Педагогіка: концепції, системи, технології”. В Росії та Німеччині видані підручники під назвою “Гуманістична педагогіка” (В. Будрус, В.А. Сластьонін).

Проблема мети педагогічної підготовки вчителя іноземної мови знаходиться зараз у стані глибокого концептуального переосмислення. Все більш серйозно вона усвідомлюється як підготовка майбутнього вчителя до неперервного професійного розвитку протягом життя, у зв’язку з чим виникає питання про об’єктивні показники динаміки цього розвитку.

Різні педагогічні системи потребують того чи іншого професійного типу особистості вчителя.

Яким є цей тип у сьогоденні дуже складному стані освіти?

Зрозуміло, основним орієнтиром при визначенні цілей педагогічної підготовки майбутнього вчителя є загальнолюдські і професійні цінності. З’явився новий розділ педагогічної науки – **аксіологія**, який вивчає цю найважливішу сферу особистості.

Ще одним орієнтиром всієї навчально-виховної роботи педагогічної кафедри стає індивідуальність майбутнього вчителя, її унікальність, професійна компетентність, розвиток всієї цілісної сукупності духовної і професійної культури. Професійна культура розуміється як інтегрована властивість особистості, що виявляється в потребі жити, творити відповідно до ідеалів професії.

Завданнями педагогічної підготовки і **функцією** педагогічної кафедри на факультеті іноземної філології в університеті повинна стати в першу чергу підготовка студента до здійснення різних видів професійної діяльності, формування концепції життя і професійної долі.

Зрозуміло, вчитель повинен у першу чергу керуватися в своїй професійній поведінці та діяльності формалізованими нормами поведінки і діяльності, що зазначені в основних міжнародних документах, наприклад, у Конвенції ООН про права дитини: право на виживання, право на розвиток, право на захист і право на забезпечення активної участі в житті суспільства. Безумовно, педагог повинен пропагувати офіційно визнані державою ідеали: пріоритет загальнолюдських, гуманістичних цінностей, повагу прав особистості, визнання самоцінності кожної людини тощо. Викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу вимагає певної великодушності, такої організації педагогічної праці, при якій “Я” викладача ніби то залишається на задньому плані.

Можна виділити ще цілий ряд значимих завдань:

- навчити студента приймати педагогічно доцільні рішення;
- розвивати в нього волю і вміння подолання педагогічних труднощів;
- викладачу відмовитися від використання педагогіки утихомирення, гніву, образи, самолюбства, гальмування самостійності або творчості студента.

Таким чином, викладання дисциплін педагогічного циклу повинно здійснюватись як супровід і забезпечення професійного розвитку і саморозвитку майбутнього вчителя через організацію різних видів як педагогічної, так і інших видів діяльності.

Оскільки мова йде про соціальні системи, їх опис і аналіз, зміст педагогічних дисциплін необхідно наситити гуманістичним змістом.

У структуру курсу “**Педагогіка школи**” введи розділи “Історія розвитку авторитарної і гуманістичної концепцій у педагогіці”, “Дитина як суб’єкт виховання”, “Розвиваюче навчання: концепції, системи, технології”, “Особистісно орієнтована педагогіка”, “Розвиток системи освіти в країнах світу мови, що вивчається” (наприклад, Німеччина, Великобританія, Сполучені Штати Америки).

Потрібно усунути ту диспропорцію в навчальних планах і програмах, яка створює пріоритет теоретичної підготовки перед діяльнісною. Необхідний перехід від знаннєвого підходу до діяльнісного. Тільки безпосередньо в педагогічній діяльності, її видах і різновидах можна розвивати задатки і здібності майбутнього вчителя

іноземної мови. У зв’язку з цим вимагає подальшого концептуального осмислення і розвитку курс “**Основи педагогічної майстерності**”.

Необхідно введення на факультетах іноземної філології такої дисципліни, як “**Освітні технології**”. При цьому особлива увага повинна приділятися особистісно орієнтованим технологіям: розвиваючому і модульно-розвиваючому навчання, проектній технології, навчання як дослідженню, створенню студенту в навчально-виховному процесі ситуацій успіху.

Вкрай необхідним є введення на випускних курсах дисципліни “**Індивідуальність учителя: теорія та практика**”, в ході вивчення якої випускником факультету іноземної філології складається професійний автопортрет, а на його основі – програма професійного розвитку для даного етапу.

Педагогічна підготовка вчителя повинна враховувати дані **педагогічної антропології** – вчення про природу людини, її фізіологію, психічні процеси, душевні явища і духовні особливості.

Етапним у розвитку педагогічної науки є виникнення поняття “**контекстна педагогіка**”, розвитком якої активно займається американська психолого-педагогічна наука. Студент університету повинен чітко розрізняти такі педагогічні явища, як індивідуалізація, особистісно орієнтоване навчання, контекстний підхід до дитини – близькі за змістом, але різні по суті.

Виховання гуманізму у студента повинно здійснюватися безпосередньо в реальному педагогічному процесі університету.

Дуже актуальним є питання методів і технологій педагогічної підготовки.

Давно назріла гостра необхідність створення на факультетах іноземної філології **психолого-педагогічної служби**, яка б могла здійснювати вхідний контроль професійної придатності абітурієнтів, надавати допомогу кожному студенту у виробленні стратегії і програми навчання, професійного розвитку в цілому.

Основним методом навчання на заняттях педагогічного циклу повинні стати **проблемне навчання і діалог**, які дозволяють студенту вчитись формулювати власну точку зору, здійснювати вибір і приймати обґрунтоване рішення при наявності різних варіантів відповідей.

Настав час на технологічному рівні вирішувати проблему формування особистісно-професійної успішності студента. Викладачу необхідно навчитися будувати викладання пред-

мета разом зі студентом, адаптуючи його до того, що є у ВНЗ, і готувати до того, що буде в подальшій професійній діяльності. Цілком нерозробленим є питання про створення ситуацій успіху для студента факультету іноземної філології.

Серед методів і технологій слід надати перевагу тим, які сприяють активізації творчих можливостей студента.

Технології підготовки вчителя іноземної мови повинні забезпечувати суб'єктну позицію того, кого навчають, в ході його пізнавальної діяльності, орієнтувати його на постійний саморозвиток. Цьому сприяє індивідуалізація педагогічної підготовки, в результаті якої майбутній вчитель працює за індивідуальною освітньою програмою, складає професійний автопортрет, вчиться формулювати і забезпечувати особисту педагогічну концепцію, стратегії і тактики професійної життєдіяльності.

Дуже важливо використовувати в педагогічних дисциплінах проєктивні технології, вчити майбутнього вчителя створювати проєкти шкіл сьогоденного і завтрашнього дня, проєктувати і будувати професійні стосунки. На жаль, педагогічні дисципліни своїм змістом і напрямком в більшій мірі спрямовані на вивчення досвіду й

ідей минулого, а необхідно посилити вектор майбутнього. При цьому домінантою будь-якого проєктування повинно бути покращення якостей шкільного життя в цілому, життя дитини, професійного життя вчителя.

Аналізуючи форми організації педагогічної підготовки, не зменшуючи значення лекції, хочеться посилити значущість групової навчальної діяльності. Найбільший навчальний ефект дає самостійна робота студентів у групах, які створюються в силу збігу професійних цілей і засобів, що використовуються для їх досягнення.

Дана форма використовується при організації проєктної діяльності і соціального проєктування.

Особливий інтерес представляють індивідуальні навчальні програми, екстернат.

Література

1. Педагогічні технології у неперервній педагогічній освіті: Монографія / С.О. Сисосва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О.І. Кульчицька, Л.Є. Сігасва, Я.В. Цехмістер та ін.; За ред. С. Сисосвої. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
2. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць: У двох частинах / За редакцією Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського. – Ч. 1. – Харків: НТУ "ХПІ", 2002. – 432 с.

Надійшла до редколегії 18.11.2002 р.